

הואיל משה

פרשת עקב
שנת תשפ"א

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

אמר רב מרי ברה דבת שמואל, אנא הוה קאימנא אגודא דנהר פפא, חזאי למלאכי דאידימי למלחי דקא מייתי חלא (חול) ומלונהו לארבי (לספינה), והוה קימחא דסמידא (סולת והן עצמן מוכרין אותן), אתו כולי עלמא למיזבן, אמר להו מהא לא תיזבנון דמעשה נסים הוא (וכמה דאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב ונכון) עיי"ש.

ומבואר מזה דאסור ליהנות ממעשה נסים, ומעתה הרי מיעוטא בניסא עדיפא, ולפי"ז צ"ב, מדוע חפץ כאן הקב"ה להרבות להם בנסים, לעשות להם נס יותר גדול, יש מאין.

וכ"ק אדמו"ר מצאנו-זוועהיל זצ"ל (שנת תשנ"ד) אמר ליישב, עפימש"כ בקדושת לוי בפ' בא (ע"פ ויאמר משה כה אמר ה') דהטעם דאסור ליהנות ממעשה נסים הוא משום דהוה בעיניו כמו שהטריח כביכול הקב"ה לעשות הנס, משא"כ מי שמכיר גדולת השי"ת ויודע שאין זה טירחא להקב"ה כי ברא במאמרו שמים וארץ ובידו לשנותן במאמר פיו, לאיש כזה מותר ליהנות ממעשה נסים עיי"ש, וא"כ י"ל גם כאן שהשי"ת רצה להודיעם שיוכל ג"כ לפרנסם מאין גמור על ידי מאמרו, והודיעם בזה שאין לפניו שום טורח, ובכה"ג היה מותר להם ליהנות ממעשה נסים.

ויש להביא ראיה לזה מיעקב אבינו שאמר עם לבן גרתי וברשיז"ל ותרי"ג מצות שמרתי, ולכאורה תמוה איך שמר תרי"ג מצות הרי לא קיים עדיין נדרו שנדר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, אך לפימש"כ בספר נחלת יעקב (פרשת ויצא אות ד), דיש שני אופנים איך שהקב"ה מזכה לאדם, אחד דרך נס ואחד דרך ברכה, והחילוק הוא, דמה שהקב"ה מזכה דרך נס פטור ממעשר אבל מנכין לו מזכותיו עיין במסכת תענית (דף כ), ומה שבא בדרך ברכה חייב במעשר ואין מנכין לו מזכותיו, ויעקב אבינו הכל היה לו בדרך נס, דהרי לבן רצה לגולו הכל, והצאן הולידו נקודים וברודים, וכיון שהיה על ידי נס היה פטור ממעשר אף שהיה מותר ליהנות כדברי הקדושת לוי הנ"ל, דבכה"ג מותר ליהנות ממעשה נסים, ושפיר קיים תרי"ג מצות דלא היה עדיין צריך לקיים נדרו כיון דהיה ע"י מעשה נסים עכ"ד כ"ק האדמו"ר מצאנו- זוועהיל זצ"ל.

ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם: ואיתא במדרש (מובא בספר משען המים ובספר כתב סופר), מכאן שהנשים מדליקות נר של שבת ע"כ, והוא פלאי.

והנבס"ד, עפימש"כ החתם סופר (ה' חלקים) עה"פ ויענך וז"ל, פי' כי ישראל ניסו השי"ת היש ה' בקרבנו אם אין, וידוע כוונתו אם מתנהג במדת יש, או מדת אי"ן, והנה שמלתך לא בלתה, הוא נס יש מיש שעל השמלות שהיה להם כבר הוסיף הקב"ה שפע אלקי שיגדלו עליהם ולא יבלו, והנ"ל הו"מ למיעבד במאכלם שהסעודה האחרונה שאכלו מלחם שהוציאו ממצרים יחיו בו ארבעים שנה, כמו שהלך אליהו הנביא בכח אכילה אחת מ' יום, אלא שזה הוה יש מיש והקב"ה רצה להודיעם שיוכל ג"כ לפרנסם מאין גמור, והאמנם אין כל חדש תחת השמש, ע"כ אמרו חז"ל במסכת אבות (פ"ה-מ"ו) שהמן נברא בין השמשות, פי' ולא נגמר במעלה כשארי מעשה בראשית, שע"י עשרה ויאמר נעשה הכל בפועל גמור, אך המן לא נגמר אלא בדיבור ה' ולא במעשה והורידהו לישראל, והנה אי היה מפרנסם יש מיש מאכילת הלחם הנ"ל לא היה להם שום רעבון כלל, אך עתה שלא הלכו בכח האכילה ארבעים שנה ויענך וירעבך, ויאכילך את המן, למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' שהוא המן שנברא על ידי מוצא פי ה' בין השמשות יחיה האדם, מאין בלי שום ישות בעולם עכ"ד החת"ס זצ"ל.

ולכאורה צ"ב, דאיתא במסכת תענית (דף כ"ד), אלעזר איש בירתא, פש ליה חד זוזא, זבן ביה חיטי ואסיק שדייה באכלבא (אוצר של חטים), אתאי דביתהו, אמרה ליה לברתיה מאי אייתי אבוך, אמרה ליה, כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה, אתיא למיפתח בבא דאכלבא, חזת אכלבא דמליא חיטי וקא נפקא בצינורא דדשא ולא מיפתח בבא מחיטי, אזלא ברתייה לבי מדרשא, אמרה ליה, בא וראה מה עשה לך אוהבך (הקב"ה), אמר לה, העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל (משום דמעשה נסים הוא ואסור לאדם ליהנות ממעשה נסים כדאמר לעיל ואם עושין לו נס מנכין לו מזכותיו).

במדרש, דבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע נעקר יצר הרע מלבם, דכתיב והמכתב מכתב אלקים חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חרות (בצירי), שנעשו חירות ממלאך המות בעת שקבלו בני ישראל את התורה עיי"ש, וחזר המות בעת עשיית העגל, וכיון דנשים לא חטאו בעגל רק אנשים, א"כ הסברא נותנת שאנשים יהא מדליקים נרות של שבת כי הם כבו נרו של עולם עכ"ד.

ולפי"ד הבגדי אהרן הנ"ל דאי ס"ל יש אם למקרא אז אמרינן אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, א"כ דון מינה, דאי ס"ל יש אם למקרא אז י"ל אל תקרי חרות אלא חירות, אבל אי ס"ל יש אם למסורת, א"כ ליכא למימר הכי דהרי לא אמרינן אל תקרי, ולפי"ז שפיר אמרינן דנשים מדליקות נרות שבת כי הם כבו נרו של עולם.

ולפי"ז שפיר יבואר דברי המדרש, ויענך וירעיבך כמש"כ החת"ס זצ"ל שעשה הקב"ה זה להראות להם שעושה נס יש מאין, ואפי"ה היה מותר ליהנות מהנס כמו יעקב אבינו שהיה לו נס, וראיה שהיה בדרך נס ולא בדרך ברכה מדאמר תרי"ג מצות שמרתי, וקשה הרי עבר על מה שאיחר נדרו, אלא שהיה על ידי מעשה נסים ופטור מן המעשר, וע"כ דמותר ליהנות ממעשה נסים וכדברי הקדושת לוי הנ"ל, ולכאורה אפשר לומר דליכא ראייה מיעקב אבינו, דאפשר לומר דלכן לא עבר יעקב אבינו על נדרו, משום שלא היה לו קרקע, ומי שאין לו קרקע אינו עובר בכל תאחר, וע"כ דהיה לו קרקע דס"ל ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ולפי"ז ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז לא דרשינן אל תקרי חרות אלא חירות, וי"ל דלא נעשו חירות ממלאך המות, ושפיר אמרינן דנשים מדליקות נרות שבת כי הם כבו נרו של עולם, ולכן מכאן שנשים מדליקין נרות שבת ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפי"מ שראיתי מהשפע חיים זצ"ל שהעיר בהא דתקנו חז"ל שהדלקת הנרות בשבת תהא בנשים, דהא קיי"ל דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ולכמה דיעות אף במצוה דרבנן אמרינן דפטורות, וא"כ למה חייבות בהדלקת הנרות.

וכתב ליישב, עפי"מ דמבואר ברא"ש מסכת פסחים (פ"י ס"ה ה) שאין לקדש אלא לאור הנר, וכ"ה בשו"ע או"ח (ס"ו רע"ג ס"ז) י"א שאין מקדשין אלא לאור הנר וי"א שאין הקידוש תלוי בנר, ועיי"ן במג"א (סקט"ו) שכתב דצריך לאכול במקום הנר עיי"ש.

והטעם בזה י"ל דכמו שאמרו אין קידוש אלא במקום סעודה דכתיב וקראת לשבת עונג, שהקריאה של קידוש תהא במקום עונג היינו שסועד, ה"נ בהדלקת הנר שהוא מדין עונג, צריך

והנה איתא במדרש דזה שאמר יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשיו כי ירא אנכי אותך, דהיראה שהיה ליעקב מעשיו היה מפני שאיחר נדרו, כדאיתא ברבינו בחיי פ' וישלח (ע"פ וגם הולך לקראתך) דשרו של עשיו בא להלחם עם יעקב בעבור החטא שאיחר נדרו עיי"ש, ועיי"ן במדרש תנחומא (בפרשתן אות ח'), וכן איתא בזוה"ק (בפרשתן דף קע"ד:) וז"ל, ותא חזי בגין דיעקב איחר נדריה וכו' עיי"ש, וכ"כ בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ז).

אמנם המפ' העירו, דיי"ל דיעקב לא חטא כלל במה שאיחר לקיים הנדר, דאיתא במסכת ר"ה (דף ג:) בעי ר' זירא, אשה מה היא בבל תאחר, מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה דכתיב כל זכורך, וכיון דלא מיחייבא למיסק לא שייך בה זמן רגלים לבל תאחר עיי"ש, וכתבו שם התוס' (ד"ה הא), דה"ה זקן וחולה ומי שאין לו קרקע וכל הפטורים מן הראיה עיי"ש, וכיון דיעקב לא היה לו אז קרקע היה פטור מראיה ואינו עובר בכל תאחר עכ"ד.

אמנם אי ס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאאע"ה, א"כ שפיר היה ליעקב קרקע, והיה ליעקב לקיים נדרו, וכיון שלא קיים את נדרו לכן בא עשו להזיקו עכ"ד.

ואיתא במס' ב"ב (דף ק"ט:) דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישין ואינם יורשין ואינה מוחזקת עיי"ש, והקשה בספר צידה לדרך, דלכאורה מה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא שייך לפרש מורישין ואינם יורשין וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותירץ דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, ולכן אין ראייה משם.

וכתב בס' בגדי אהרן פ' בראשית (דף י"ד מרפ"ט) דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואזלינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי ס"ל יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פ' אמור), ולפי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראייה דארץ ישראל מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דארץ ישראל מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה.

ובספר כתב סופר (בפרשתן) כתב, דיש לחקור, לפי"מ דמבואר בטור או"ח (ס"ו רס"ג) דלכן נשים מדליקות נרות בשבת, לפי שחובה כבתה נרו של עולם בחטא אדם הראשון עיי"ש, וא"כ כיון דבעת קבלת התורה נעשו חירות ממלאך המות, כדאיתא

איצטריך בגמ' לומר דשייכי גם בעשה, ומעתה הו"ל לתו"ע
ואינן נדחין מפני עשה דאין עשה דוחה לתו"ע עיי"ש.

ולפי"ז א"ש, דאה"נ גבי אנשים שמצווין בשבת אלתו"ע, לא
איצטריך קרא להזהיר על מלאכת המשכן, דבלא"ה אינו
דוחה כיון דשבת הוי עשה ול"ת, אבל לגבי נשים שגם המה
מצווין על מלאכת המשכן, וכמש"כ הרמב"ם בה' בית
הבכירה (פ"א ה"ב), ס"ד דלגבייהו ידחה מצות שבת דהא
ליתנהו בעשה דשבתון דהו"ל מ"ע שהו"ג, ולדידהו
צריכין קרא לומר דעכ"ז לא תדחה השבת מפניה עכ"ד,
ולפי"ז הרי מוכח מקרא דאך דנשים חייבות בשמירה,
ומיושב קושית התוס' דלידרוש איפכא ונימא דנשים יהיו
פטורות משמירה.

אך י"ל לפימש"כ בספר פנים יפות (פרשת כי תשא) לפרש
הקרא אך את שבתותי תשמורו, לפי"מ שפירש"י (פ' בראשית)
עה"פ ויכל אלהים ביום השביעי, ר"ש אומר בשר ודם
שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש וכו'
עיי"ש, ולפי"ז י"ל דגם במלאכת המשכן דאמרין דאין
דוחה את השבת, היינו דוקא שבת עצמו, אבל לא היו צריכין
להוסיף מחול על הקודש, והיינו דכתיב אך את שבתותי
תשמורו, דהיינו שביתת השי"ת שהיה בלי הוספה עכ"ד,
וכ"כ בספר מעשה רוקח עה"ת (פ' ויקהל) דהקרא דאך את
שבתותי אתיא למעוטי תוס' שבת דדוחה מלאכת המשכן
עיי"ש.

אך זהו רק אי ס"ל תוספת שבת דאורייתא, אז י"ל דהקרא
אתיא דבמלאכת משכן אינו צריך להוסיף מחול על הקודש,
משא"כ אי ס"ל דתוספת שבת דרבנן, א"א לומר דהקרא
אתיא דבמלאכת המשכן אינו צריך להוסיף, כיון דמה"ת
ליכא דין הוספה עיי"ש, ולפי"ז הרמב"ם דהשמיט דין
תוספת שבת וכתב הה"מ בה' שביתת עשור (פ"א ה"ו) הטעם
משום דהרמב"ם סובר דתוספת שבת הוא מדרבנן עיי"ש,
ולפי"ז ליכא למימר דהקרא אתיא על תוספת שבת, וע"כ
מוכח מקרא דאך את שבתותי דנשים חייבות בשמירה ולא
נוכל לדרוש איפכא עכ"ד מו"ר זצ"ל.

ואיתא במסכת ב"מ (דף פ"ו:), אמר ר' חמא בר' חנינא וכן
תנא דבי ר' ישמעאל, בשכר שלשה זכו לשלשה,
בשכר חמאה וחלב זכו למן, בשכר והוא עומד עליהם
זכו לעמוד הענן, בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה
של מרים עיי"ש, ולכאורה מבואר מזה דע"כ לא היה
שם בשר בחלב שהם אסורים בהנאה, דאי ס"ד דהיה
שם בשר בחלב היאך קיבל עוד שכר ע"ז, דבשביל זה
זכו למן, ועיין בהגדת בית אהרן (פיסקא אילו האכילנו את המן) מש"כ
בזה.

שיהא הקידוש כשהנרות דולקים, דבעינן קידוש במקום
עונג, ועל כן כיון דחלק ממצות קידוש היום הוא שיהא נרות
דולקים, נמצא שהדלקת הנר הוא חלק ממצות קידוש,
ומאחר דנשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, ממילא
חייבות גם בהדלקת הנר, ואף שהזמן גורם לו שתבוא, והא
דהטילוהו חז"ל דייקא על הנשים אף דגם האנשים מצווים
בה, הוא כמש"כ רש"י במסכת שבת (דף ל"ב.) ד"ה הריני נוטל,
כיון שכל צרכי הבית תלוין בה עיי"ש עכ"ד השפע חיים
זצ"ל.

ואיתא במסכת ברכות (דף כ:), אמר רב אדא בר אבהו, נשים
חייבות בקידוש היום דבר תורה, ופריך הגמ' אמאי מצות
עשה שהו"ג הוא (דכתיב זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין) וכל מצות
עשה שהו"ג נשים פטורות, אמר אביי מדרבנן, א"ל רבא והא
דבר תורה קאמר, ועוד כל מצות עשה שהו"ג נחייבינהו
מדרבנן, אלא אמר רבא אמר קרא זכור ושמור כל שישנו
בשמירה (דלא תעשה מלאכה) ישנו בזכירה, והני נשי הואיל
ואיתנייהו בשמירה [דתנן בקידושין (דף כ"ט.) כל מצות ל"ת בין
שהזמן גרמא בין שאין הזמן גרמא נשים חייבות דהשוה
הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה] איתנייהו בזכירה
עיי"ש.

והקשו התוס' במסכת שבועות (דף כ:) ד"ה כל שישנו, דניקוש
איפכא, ונימא כל שאינו בזכירה אינו בשמירה, ותירצו
דלחומרא מקשינן עיי"ש, והקשה בספר הקובץ על הרמב"ם
הל' שבת (פכ"ט) בשם ספר זרע יעקב עמ"ס ברכות, לפימש"כ
הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות י"א) דמה דאמרין לחומרא
מקשינן הוא משום דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, וא"כ
לשיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא,
א"כ הדרא קושית התוס' לדוכתא דנדרוש איפכא עכ"ק.

ומו"ר בשו"ת בנין צבי (ח"א סי' כ"ד אות ה') כתב לתרץ, דהנה
רשיז"ל עה"פ (שמות פרשה לא-ג) ואתה דבר אל בני ישראל לאמר
אך את שבתתי תשמרו וגו' כתב, אעפ"י שתהיו רדופין
וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין
ורקין מיעוטיין למעט שבת ממלאכת המשכן עיי"ש, והקשו
המפ' דלמ"ל קרא ע"ז, הא בלא"ה לא דחי משום דשבת הוי
עשה ול"ת, ומלאכת המשכן הוי רק עשה וקיי"ל דאין עשה
דוחה לתו"ע עכ"ק.

וכתב בספר נפש יהונתן (פרשת בהעלותך) ליישב, עפי"ד התוס'
במסכת קידושין (דף ל"ד.) ד"ה מעקה, דהקשו דלמאי איצטריך
לומר דמעקה ואבידה ושילוח הקן הוי מ"ע שלא הזמ"ג
ונשים חייבות, הא בלא"ה חייבות דבכולהו איכא ל"ת,
וכתבו דיש מפרשים דאי מטעם ל"ת א"כ כשהיה להם לקיים
עשה המנגד לל"ת היה הל"ת נדחית מפני העשה, ומשו"ה

ג) עוי"ל, עפי"מ שראיתי מכ"ק אמו"ר מצאנו שליט"א לפרש מה דכתיב ויענך וירעבך ויאכילך את המן וגו', דלכאורה צ"ב מאי עינוי היה באכילת המן ומאי האי דקאמר קרא ויענך, וי"ל עפימ"ש כ בספר ייטב לב (פרשת בהר) עה"פ וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו וצויתי את ברכתי לכם וגו', עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה.) דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ עיי"ש, והנה בני ישראל ידעו והאמינו כי הקב"ה יצו את ברכתו בלי זריעה ואסיפה, אלא שהוקשה בעיניהם כי בכל שנה שזורעים ואוספים את התבואה כדת של תורה נעשית התבואה על ידם בבחינת מעשה צדיקים, אבל בשנת השביעית אם לא נזרע ולא נאסף אף דבוראי יצו ה' את ברכתו להם, אך זה לא תהא רק מעשה שמים ולא מעשה צדיקים, וזהו שאמר ולא נאסף את תבואתינו דייקא שלא תהא נקרא על שמנו כי לא תהא בה מעשה ידינו, והשיב להם הקב"ה וצויתי את ברכתי לכם דיהא נשפע הברכה על ידיכם ויהיה מעשה צדיקים עכ"ד הייטב לב.

ולפי"ז י"ל דבמן נמי מהאי טעמא הוי כעינוי, כיון דהוי רק מעשה שמים בלא מעשה צדיקים הוה להו עינוי שהרי גדולים מעשה צדיקים, וזהו שנאמר ויענך וירעבך ויאכילך את המן דהוי לגבי עינוי שהוצרכו לאכול המן דהוי מעשה שמים לחודיה, וע"ז התרעמו באמרם ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינוי, דאין בו מעשה צדיקים, ואולם הכתוב משיב לומר, והמן כזרע גד הוא וגו' שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור ועשו אותו עגות וגו', רצ"ל דשפיר היו יכולים להמשיך שיהא במן גם מעשה צדיקים, ובהם הדבר תלוי עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א.

ואיתא בהגדה של פסח זכרנו לחיים (פסקא א' אר"ב) דזה אם מלאכים גדולים מצדיקים תליא בזה, דאיתא במסכת כתובות (דף ה.) דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך, השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידיו יצרו, ומשני ידו כתיב עיי"ש.

מבואר מזה דאי דרשינן המסורת דידו כתיב מוכח דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, משא"כ אם דרשינן הקרי, דידו קרינן, לא דרשינן הכי ומעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים, והא דמעשה ידיהם של צדיקים גדול ממעשה שמים וארץ, משום דצדיקים עדיפי ממלאכים, משא"כ אי אמרינן דמעשה שמים וארץ גדולים ממעשה צדיקים ס"ל דמלאכים עדיפי מצדיקים.

אך לכאורה תקשי ממה דאיתא במדרש הובא בדעת זקנים לבעלי התוספות (פרשת וירא) כשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל, אמרו המלאכים תנה הודך על השמים, אמר להם כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, וע"כ דהיה שם בשר בחלב, ולכאורה הא אמרינן אין קטיגור נעשה סניגור, וכיון דהמלאכים לא קיבלו התורה בשביל שאכלו בשר בחלב, איך שייך לומר דלזכות יחשב לו שנפרע בניו של אאע"ה במדבר ע"י דבר זה, ועיין בס' שליחות אליהו (בפרשתן).

אמנם יש להשיב על טענת המלאכים בקבלת התורה משום דינא דבר מיצרא, לפימ"ש כ בספר שער החצר (אות קנ"ב), דלכן קבלו ישראל התורה ולא מלאכי השרת, משום דהתורה דברה כלשון בני אדם, ולכן שייך התורה לבני אדם ולא למלאכי השרת עכ"ד, ועיין בספר עזרא (דף י"ז: מדפח"ס).

ואיתא במכילתא (פרשת יתרו) זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה דדרש לה מדכתיב זכור את יום השבת לקדשו, את לרבות תוספת שבת עיי"ש, ומבואר מזה דאי דרשינן את אז אמרינן תוספת שבת דאורייתא, ואי לא דרשינן את אז י"ל דתוספת שבת דרבנן.

ומבואר בספרי דרוש דהך פלוגתא אי דרשינן את או לא דרשינן, תליא בפלוגתא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דבלשון בני אדם רגילות הוא לומר את ולא הוי יתורא כלל, ולכן אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם אז לא דרשינן את, משא"כ אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אז ס"ל דדרשינן את דיתורא הוא.

ובזה יבואר המדרש, ויענך וירעבך ויאכילך את המן, והטעם דבנ"י זכו להמן הוא בשכר חמאה וחלב, ולכאורה הרי אאע"ה עבד איסור בזה שהאכילם בשר בחלב, וע"כ דלא היה כאן איסור בשר בחלב, ותקשי לפי"ז הא חזינן דלכן לא קיבלו המלאכים התורה בשביל שאכלו בשר בחלב, וע"כ הטעם דלא שייך דינא דבר מיצרא משום דדברה תורה כלשון בני אדם, ומינה דס"ל לא דרשינן את, ולפי"ז ע"כ דתוסי' שבת מדרבנן, וע"כ דאך את שבתותי אתיא לאיסור מלאכת המשכן בשבת אצל נשים, ומוכח דדרשינן מזכור ושמור דנשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, ומינה דחייבות נמי בהדלקת הנר, מכאן שהנשים מדליקות נרות שבת, כיון דחייבות בהדלקת הנר החובה הוא על האשה משום שצרכי הבית עליה ודו"ק.

המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב, ולא משום שלא היו במצרים, ושפיר יש לומר לי צוית ולא להם.

אך איתא במסכת ב"מ (דף פ"ד), אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו, עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכו' ויקח חמאה וחלב, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכו' עיי"ש, הרי דבזכות ויקח חמאה וחלב זכו למן, ולכאורה אי הוי בשר בחלב לא יחשב לאברהם לזכות, דלא שפיר עביד ליתן לפני אורחים בשר בחלב כמו שהקשה באמת האלשיך (פרשת וירא) עיי"ש, ולפי"ז נסתר טעם הנ"ל דהתורה לא ניתנה להמלאכים משום שאכלו בשר בחלב, הא לא הוי בשר בחלב, וע"כ הטעם דהתורה לא ניתנה להמלאכים משום דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', וכלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם, ומעתה ליכא למימר דאנכי ולא יהיה לך נאמר רק למשה ולא לישראל, דהלא גם לגבי משה קשה כלום היה במצרים בשעבוד וכו"ל.

וכתב הזרע בירך ראשון (פרשת תצוה) לבאר לשון הכתוב ואתה תצוה, מלשון זה דקאמר שני נוכחי ואתה תצוה ולא קאמר ואתה צו, משמע דרצה לומר דגם משה יתן חלקו עמהם במצוה זו, וזהו ואתה כלומר וגם אתה תן לנדבה זו ועוד תצוה לזולתך לכל ישראל, וא"כ הדבר צריך טעם מ"ש במצוה זו דקפיד על משה יותר מכל נדבת משכן, והיה אפשר לומר דהנה מו"ו של ואתה משמע שהוא נמשך אחר ענין שלמעלה דאתר סיפור נדבת ישראל למשכן הנזכר לעיל.

והענין לפענ"ד לפי שבמעשה עגל ישראל היו צריכין כפרה על מעשה עגל של זהב שעשו, ואולם גם משרע"ה הוצרך לתקן את אשר פגם בשבירת הלוחות, וזהו כוונת הכתוב דאחר שסידר הכתוב פרשת בנין המשכן וכליו וזאת כדי לתקן את אשר חטאו בעגל, המשיך הכתוב לומר ואתה רצ"ל לכפר את חטאתך בשבירת הלוחות יהא במה שתצוה את בני ישראל בענין המנורה שתהיה על ירך דייקא.

והטעם דהקב"ה צוה למשה לעשות המנורה, דהמנורה רומז על התורה כדאיתא מהאריה"ק, דהו' קנים מכוונים נגד ז' תיבות שבפסוק ראשון דספר בראשית, וי"א כפתורים הם כנגד י"א תיבות שבפסוק ראשון דספר שמות, וט' פרחים כנגד ט' תיבות שבפסוק ראשון דספר ויקרא, וגובה המנורה י"ח טפחים, וטפת הי"ח היה חסר, והם כנגד י"ז תיבות שבפסוק ראשון דספר במדבר, וכ"ב גביעים מכוונים נגד כ"ב תיבות שבפסוק ראשון דספר דברים, ולכן בעשיית המנורה יתוקן פגמו של משרע"ה בזלזול התורה עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא, אז קרינן ידיו ואמרינן דמעשה שמים גדולים ממעשה צדיקים, ולפי"ז מלאכים גדולים מצדיקים, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז אמרינן ידו כתיב, ואמרינן דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ.

ומעתה יבואר לנכון דברי המדרש, ויענך וירעיבך יאכילך את המן, דנחשב לעינוי כיון שלא אכלו ממעשה ידיהם, דגדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, דילפינן לה מדכתיב במעשה ידיהם של צדיקים כוננו ידך, ובמעשה שמים כתיב רק ידו, דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז לא דרשינן אל תקרי חרות אלא חירות, וי"ל דלא נעשו חירות ממלאך המות, ושפיר אמרינן דנשים מדליקות נרות שבת כי הם כבו נרו של עולם, ולכן מכאן שנשים מדליקין נרות שבת ודו"ק.

ד) עוי"ל, עפ"מ"כ בספר משען המים (בפרשתן) לפרש המדרש, דאיתא במד"ר במדבר פרשת חקת (פרשה י"ט-ל"ג), דמשה רבינו המליץ לפני הקב"ה בעד ישראל במעשה העגל, הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צוית ולא להם, וכ"כ רשיו"ל עה"ת פרשת יתרו (פ' כ-ב) וז"ל, ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וזהו שאמר, למה ה' יחרה אפך בעמך, לא להם צוית לא יהיה לך אלהים אחרים, אלא לי לבדי עכ"ל.

אך לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), דבשעה שעלה משה למרום לקבל התורה, והמלאכים רצו דהם יקבלו התורה, אמר להן משה כתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם עיי"ש, וכתב בספר זרע ברוך שני (פרשת תשא), דלפי"ז טענת משה רבינו אינה טענה, דלא שייך לומר לי צוית ולא להם, דגם למשה י"ל כלום למצרים ירדת ולפרעה השתעבדת, וע"כ דלכל בני ישראל נאמרה התורה, ואי פלפולא של תורה ניתנה למשה אעפ"י שאין חלק מעשה הפשוטה שייך כולה לגביה, א"כ גבי מלאכים נמי שייך תנה הודך על השמים, כי גם המלאכים יכולים לקבל פלפולא של תורה וכו' עיי"ש.

אמנם לפי"מ דאיתא במדרש הובא בדעת זקנים לבעלי התוספות (פרשת וירא), כשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל, אמרו המלאכים תנה הודך על השמים, אמר להם כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, א"כ י"ל דלכן לא קיבלו

ובדין שיבר הלוחות, ועיין בספר חוט המשולש (פרשת וזאת הברכה).

ולכאורה יש להביא ראיה דעכו"ם קרויים אדם, דאיתא בסוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג.) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול. והקשו בתוס' (דף ל.) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק.

וכתב בשו"ת חלקת יואב (תארי"ה סי' כ"ז) לתרץ קושית התוס', דלכאורה קשה למה אמרינן דהוי מצהב"ע, ולא נימא דרשאי לגזול משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, אך זה טעות משום דהוי עבירה שבין אדם לחבירו, ובעבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, דרק בעבירה לשמים אמרינן עשה דוחה ל"ת וכמש"כ השאג"א בסוף הל' מצה.

אולם כ"ז ניחא רק היכא דגזול מישראל, דבזה י"ל דכיון דהוא עבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת והוי מצהב"ע, משא"כ היכא דגזול מעכו"ם, לפימ"ש בשו"ת חכ"צ (סי' כ"ז) דהאיסור דגזול עכו"ם אינו מצד עצמו רק משום שלא נרגיל עצמנו במדות רעות ונבוא לגזול גם מישראל, וא"כ זה לא הוי עבירה שבין אדם לחבירו, כיון דמצד העכו"ם אין בו איסור, ושוב אמרינן עשה דוחה ל"ת וליכא בזה מצהב"ע, ולפי"ז משום דהוי מצהב"ע הוי אמרינן דיצא, ולכן צריך הקרא דלכם לומר דעכו"ז לא יצא משום דל"ה לכם עכ"ד.

ומבואר בספר פתח האהל ערך הריגה (דף כ"ג. מדפה"ס) דזה אי גזול עכו"ם אסור או מותר, תליא אי ס"ל עכו"ם קרויין אדם או לא, דלמאן דס"ל במסכת סנהדרין (דף נ"ט.) דעכו"ם קרויין אדם אז ס"ל דגזול עכו"ם אסור, ולמאן דס"ל ביבמות (ס"א.) דאינם קרויין אדם, אז ס"ל דגזול עכו"ם מותר עיי"ש, ולפי"ז מוכח מהקרא דלכם דגזול עכו"ם אסור, והוא משום דעכו"ם קרויין אדם.

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:), לולב הגזול והיבש פסול, ופריך, קא פסיק ותני (פסול) לא שנא ביו"ט ראשון (דהייבוי מדאורייתא), ולא שנא ביו"ט שני (דליתיה בנטילת לולב אלא מדרבנן דביום הראשון כתיב), בשלמא יו"ט ראשון דכתיב לכם משלכם, אלא ביו"ט שני אמאי לא (מהויא תיתי למיפסליה), אמר ריו"ח משום ר' שמעון בן יוחאי משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה וכו', אמר רב יצחק בר נחמני אמר שמואל, לא שנו (דגזול פסול) אלא ביו"ט ראשון, אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאול (דהא ביו"ט שני לא כתיב לכם למעוטי) יוצא בגזול עיי"ש, ובתוס' (ד"ה מתוך) כתבו, הכא דוקא שהוא מדרבנן לא חייש אמצוה הבאה בעבירה עיי"ש.

אך כל זה שפיר הא דכתיב שני נוכחי ואתה תצוה, אי אמרינן דמשה חטא בשבירת הלוחות, וא"כ שפיר קאמר ואתה כלומר לכפרה שלך על דבר זלזול התורה ששיבירת הלוחות הרי תקנתי לך כפרה בענין המנורה וכדברי הז"ב הנ"ל, אבל אי משה לא חטא בשבירת הלוחות, קושיא הנ"ל הא דכתיב שני נוכחי במקומה עומדת, אך איתא עוד טעם הא דכתיב ואתה תצוה ולא כתיב ואתה צו, כדאיתא בבעל הטורים בפרשת ואתה תצוה וז"ל, תצוה בגימטריא נשים צוה רמו להדלקת הנר לנשים בשבת חובה עכ"ל.

ולפי"ז מתורץ דברי המדרש, ויענך וירעיבך ויאכילך את המן והיינו בזכות ויקח חמאה וחלב, וא"כ עכצ"ל דלא הוי איסור בשר בחלב, דאל"כ לא הוי זכות, ומעתה תקשי אמאי לא ניתנה התורה להמלאכים, וצ"ל משום דכתיב בה אשר הוצאתיך מארץ מצרים, והמלאכים לא היו במצרים, ומעתה משה לא יכול לטעון טענה בעד ישראל לי צוית ולא להם, דהא גם לגבי משה שייך זה כלום למצרים ירדת דהא לא היה בשעבוד מצרים, וא"כ התורה נאמרה לכל ישראל, ולפי"ז לא חטא משה בשבירת הלוחות, דכיון דליכא טענה עבורם הוצרך לשברם כדי לזכות את ישראל שיהיו נידונים כפנויה ולא כאשת איש.

וא"כ ליכא למימר דלכן כתיב ואתה תצוה ר"ל שגם אתה תתן לנדבה זו לכפרה שלך וכדברי הז"ב הנ"ל, דהא לא חטא כלל, וע"כ דלכן כתיב תצוה ולא כתיב צו, לרמוז הגימטריא נשים צוה להדלקת נרות בשבת וכדברי הבעל הטורים הנ"ל, ולכן אמר המדרש מכאן להדלקת נר בשבת עכ"ד המשען המים.

ועפ"י דרכו יש לומר באופן אחר, עפ"י"מ שהקשו המפ' דהלא איתא במסכת שבת (דף פ"ז.) דלכן שבר את הלוחות משום דלמד ק"ו מפסח, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה עיי"ש, וא"כ למה נחשב לחטא מה שמשה שיבר הלוחות.

אמנם המהרש"א במסכת יבמות (דף ס"ב.) הביא קושיא מספר פענח רזי, דהקשה דהאי ק"ו פריכא היא, דהא ר"מ ס"ל במסכת סנהדרין (דף נ"ט.) דאפילו עכו"ם העוסק בתורה הוא ככהן גדול עיי"ש, וא"כ אעפ"י שישראל מומרים הם לא היה לו לימנע מליתן להם התורה עיי"ש.

אמנם כ"ז הוא רק לר"מ, אבל אליבא דר"ש דס"ל במסכת יבמות (דף ס"א.) אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם, ופליג אדר' מאיר כמבואר ברש"י סנהדרין (שם), וס"ל דעכו"ם אינם רשאים לעסוק בתורה, שפיר איתא האי ק"ו

מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה, וכן בעזרא הוא אומר ומנן נתת להם להשכילם, וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן עכ"ד.

ובזוה"ק פ' בשלח (דף ס"א:) כתב מזונא דאשתכח להו לישראל בההוא זמנא במדברא, מאתר עלאה דאקרי שמים, הוא מזונא יתיר דקיקא דעייל יתיר לנפשא מכלא, ומתפרש יתיר מגופא ואקרי לחם אבירים וכו', הוא מזונא דחברייא אינון דמשתדלי באורייתא, דאכלי מזונא דרוחא ונשמתא, ולא אכלי מזונא דגופא כלל וכו', ובגיני כך ההוא מזונא דקיק מן דקיקא יתיר מכלא, זכאה חולקהון הה"ד החכמה תחיה בעליה, זכאה חולקא דגופא דיכיל לאתזנא במזונא דנפשא עיי"ש.

ועיין בס' דברי מנחם (ס"פ בשלח) ובספרו מנחם ציון (בקונטרס המן) שהארץ בסגולת המן שהכשיר והעלה את בני לקבלת עול מלכות שמים שלימה והכניס בהם דעת ותבונה להשגת התורה וכו'.

והמלבי"ם כתב דלחם זה שלקטוהו בלא יגיעה ועבודה היה עוזר להם ללמוד התורה כמ"ש לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן, ולחם זה היה נקי מפסולת ועכירות, כן הוזדככו אוכליו מגשמיות ועכירות והתקרבו אל ענין הרוחני, ונפשי תגבר על החומרי וכו' עיי"ש.

מבואר מזה דאכילת המן הו"ל כדבר מצוה שהרי בכך נכנס בהם רוח טהרה להכשירם להיות ראויים ומוכנים לקבל תורת ה', ולכן י"ל דאכילת המן הוה בגדר מצוה רבה ושפיר י"ל לגבה מצללה"נ, וממילא לא שייך לומר גבה דאסור ליהנות ממעשה ניסים.

ובזה יבואר דברי המדרש, ויאכילך את המן, וע"כ דמותר ליהנות ממעשה ניסים, משום דס"ל מצות לאו ליהנות ניתנו, ולפי"ז יש ליישב קושית התוס' דלכן צריכין להוציא את הגזול, ומעתה י"ל דעכו"ם אין קרויין אדם, ועכו"ם אסור בלימוד התורה, ושפיר אתיא הק"ו שעשה משה, וכדין עשה משה בשבירת הלוחות, ולפי"ז אי"ל דלכן כתיב ואתה תצוה לומר דגם משה צריך כפרה, וע"כ דאתיא לרמזו להדלקת נרות על ידי נשים, ולכן מסיים המדרש מכאן להדלקת נרות בנשים ודו"ק.

ה) עוי"ל, דבספר שמנה לחמו בדרוש לשבת (פ"ד טעם ה') הביא הטעם מה שנתן הקב"ה המן לבני ישראל במדבר, דע"י המן היה עדות לישראל לסתור טענת האומות שאמרו על ישראל אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כש"כ, ולכן נתן להם הקב"ה מלחמו היינו לחם אבירים דהוא המן, ומלחם אביה היא

אך הפני יהושע כתב, די"ל דשמואל ס"ל מצהב"ע אף בדרבנן, אלא דשמואל ס"ל דלא שייך מצהב"ע אלא היכא דאי אפשר לעשות המצוה אם לא על ידי העבירה, וכמש"כ התוס' לעיל בשמעתין, אלא דשמואל מיקל יותר דבגזלן גופא לא שייך מצהב"ע אלא היכא שהוא צריך לכוון לקנות הלולב, והיינו ביו"ט ראשון דכיון דשאל פסול משום לכם, א"כ על כרחך אי אפשר לצאת בשל חבירו אם לא שנתכוון לקנות הלולב לעצמו והוי גזילה, משום הכי הוה מצהב"ע, משא"כ ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאל וא"כ כשנוטל לולב חבירה אין צריך לכוון לשם קנייה, דאפילו אם היה נוטלה על מנת להחזיר לאלתר יוצא, א"כ אין המצוה באה על ידי עבירה שמתכוון לקנותה, משו"ה קאמר דיוצא אף בגזול עכ"ד.

ולפי"ז כתב הכתב סופר בחידושיו עמ"ס סוכה (אות י"א) לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהכא נמי שייך סברת הפני יהושע דכל שיוצא בשאל יוצא נמי בגזול, דכיון דסוכה שאולה כשרה כדאיתא במסכת סוכה (דף כ"ז), א"כ אפשר למצוה בלא העבירה של גזל שיהא מתכוון לקנותה, ותו ליכא משום מצהב"ע, משו"ה צריך קרא למעט דפסולה משום דלא הוי לך עכ"ד.

אך החת"ס במסכת סוכה (דף ל) ד"ה וחדש לן כתב, דדברי הפני יהושע תמוהים מאוד, אטו שואל בחטיפה שלא ברצון הבעלים לאו גזלן הוא, ולא עובר עבירה הוא, והיאך אמר דבשעת החטיפה אם היה דעתו לשאלה לשעה לא הוי גזלן עכ"ק.

וכתב בספר שפת אמת עמ"ס סוכה (ד"ה מתוך שיוצא בשאל), די"ל דדוקא שואל ומשתמש בו הוי גזלן, אבל מצות דלאו ליהנות ניתנו, אפשר דלא חשוב גזלן כלל, כיון דחבירו לא חסר מידי עכ"ד, וכ"כ בקצות החושן (סי' ע"ב סי"ק ל"ד) דשואל שלא מדעת לצורך מצוה אינו חייב באונסין, דכיון דמצות לאו ליהנות ניתנו, לית ליה הנאה מיניה עיי"ש.

ובספר נחל קדומים (פ' בשלח) הקשה, דהיאך הותר לבני ישראל לאכול את המן והרי אסור ליהנות ממעשה ניסים כמבואר ברש"י תענית (דף כ"ד), וכתב לפרש דזהו מה שאמרו ישראל מן הוא, מ"ן נוטריקון מעשה ניסים, רצ"ל דכיון דהוה מעשה ניסים אין ראוי ליהנות ממנו עכ"ד.

ובספר נחלי אפרסמון כתב דמשו"ה הותר להם לאכול את המן אף דירד להם בדרך נס מן השמים, כיון דאכילת המן היה למצוה שהוא לחם שמלאכי השרת משתמשין בה שיזדככו איברייהם בקדושה, וכיון דהוה לצורך מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו עכ"ד, ועיין בבעל הטורים (בפרשתן) עה"פ ויאכלך את המן וגו' למען הודיעך וגו' שכתב וז"ל,

תאכל, ואם ח"ו היה נתחלל קדושתם, היו אסורים לאכול
המן דהיה לו קדושת תרומה, ולכן איתא במסכת יומא (דף ע"ה).
עה"פ והוא כזרע גד לבן, שהיה מלבין עונותיהם של ישראל,
ר"ל דע"י המן נתלבן עונותיהם שלא יכלו האומות העולם
למצוא עון זה על ישראל לומר אם בגופן שלטו עיי"ש.

ולכאורה לפי"מ שהביא בספר מתת יה פרשת בא (דף כ"ד).
בשם היד יוסף, דהרכוש גדול היתה כמו שמצינו שנתן
אבימלך לשרה כסף וזהב, ואמר לה הנה לך כסות עינים, פי'
לכסות עיניהם האומרים דמאבימלך נתעברה שרה ולאחר
שהתעולל בה החזירה, אבל עכשיו שהוצרכתי לבזבו ממון
כל כך לפייסן, יהיו יודעין שע"כ החזרתך וע"י נס, וא"כ
במצרים נמי הרי שהיו אומות העולם אומרים מה הן
מתיחסין אלו, אם בגופם שלטו בנשותיהן לא כש"כ, לכך
נתן להן רכוש גדול עיי"ש, וכיון דכבר בטלה מה שאמרו אם
בגופן שלטו בנשותיהם לא שלטו, למה הוצרכו לנתינת המן.

אך י"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף א"ז). במעשה דבני
מצרים שבאו לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון,
ואמרו תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו, והשיב להם גביהא
בן פסיסא תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששיעבודתם
במצרים וכו' עיי"ש, הרי מזה דרכוש מצרים הגיע להם עבור
קושי השעבוד, ולפי"ז י"ל דהוצרכו לנתינת המן כדי
שהאומות העולם לא יאמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא
כל שכן.

אך איתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב,
לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל
שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו
בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש,
וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום
וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה
עכ"ד.

הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז
ליכא למימר דהרכוש בא משום שכר על קושי השעבוד, אך
אם נאמר דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב
נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהרכוש
בא משום שכר על קושי השעבוד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ט) עה"פ ויבא יוסף את דבתם
רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן
החי וכו' עיי"ש, והקשו המפ' ממ"נ אם היה אמת שאכלו
אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש
על איסור אבר מן החי דהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם,
ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה
שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו.

ובספר פרדס יוסף (פ' וישב דף רס"ח ע"ד) כ' לתרץ, ד"ל שעירבו
האבר מן החי ברוב, דמדאורייתא בטל חד בתרי כמוש"כ
הרא"ש חולין (פ"ז סי' ל"ה) ורק מדרבנן לא בטיל, וכיון
דמדאורייתא שרי לכן אכלו ע"י ביטול, ואף שמדרבנן אסור
לא חששו לקיים מצות דרבנן, וכמ"ש החיד"א דאף דאיתא
בגמ' מס' יומא (דף כ"ח:) שהאבות קיימו כל התורה אפילו
עירוב תבשילין עיי"ש, אף שעירוב תבשילין הוא מדרבנן,
מ"מ על שאר מצות דרבנן לא חששו, ובפרט לגירסת
הרשב"א דגריס בגמ' אפילו עירוב תחומין שהוא איסור
דאורייתא, א"כ בודאי י"ל שעל שום איסור דרבנן לא חששו,
ולכן א"ש מה שאכלו אבר מן החי ע"י ביטול ברוב, כיון
דמדאורייתא שרי עכ"ד, וכ"כ בספר בנין דוד פרשת מקץ (אות
ס"ג).

ולכאורה יש להעיר, לפי"מ שכתב בשו"ת אמרי כהן (סי' כ"ג)
לחדש דקודם מתן תורה היה אסור אבר מן החי בהנאה,
לפי"מ שכתב המנחת חינוך (מצוה י"ד אות ח') דלבני נח מהראוי
שיותסר אבר מן החי בהנאה גם כן, כיון דקיי"ל כר' אבהו
במסכת פסחים (דף כ"א:) דכל מקום שנאמר לא תאכל גם איסור
הנאה במשמע, א"כ ה"ה באיסור אבר מן החי דבני נח מוזהר
עליו, אסור בהנאה ג"כ עליו, ואף דבמסכת פסחים (דף כ"ב)
אמרינן דאבר מן החי מותר בהנאה משום דאיתקש לדם,
מ"מ אצל ב"נ לא שייך ההיקש, ד"ג מדות לא שייך אצלם,
אך באמת מותר לבני נח מכח מי איכא מידי דלישראל שרי
ולבן נח אסור, וכיון דלישראל מותר בהנאה שרי גם לבני נח
עכ"ד המנ"ח.

אך לדברי המהר"ש יפה מובא בפרשת דרכים (דרך האתרים דרוש א')
דאף למאן דס"ל מי איכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסור,
זהו דוקא לאחר שכבר הותר לישראל, ליכא למימר דלבני נח
יהיה אסור, אבל מעיקרא קודם מתן תורה דלא הותר עוד
לישראל, שפיר היה אסור לבני נח עיי"ש, ובספר שושנת
העמקים (כלל ט"ז), נמצא לפי"ז דקודם מ"ת היה אסור
אבמה"ח בהנאה, כיון דעיקר היתר הנאה הוא משום מי
איכא מידי וכו' לפי"ד המנ"ח הנ"ל, א"כ קודם מ"ת דלא
שייך מי איכא מידי, שפיר י"ל דהיה אסור אבמה"ח בהנאה
לב"נ וכו' עיי"ש.

ולפמ"ש"כ בחו"ד (סי' צ"ט סק"ח), ובספר ישועות יעקב (חאו"ח סי'
הרע"ז), ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קל"ז), דבאיסורי הנאה
לכו"ע אין מבטלין איסור לכתחלה מן התורה, דמה
שנהנה מהביטול הוי כנהנה מאיסור הנאה עיי"ש, א"כ
הדקל"ד איך אכלו השבטים אבר מן החי, דאי"ל דאכלו ע"י
ביטול וס"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה הוא רק מדרבנן,
דהא כיון דאבר מן החי קודם מ"ת היה אסור בהנאה לב"נ,
ובאיסורי הנאה כו"ע מודים דאין מבטלין איסור לכתחלה
מה"ת.

ובספר חמורדי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני בתשובה, לפי"מ דאיתא במסכת יומא (דף פ"ד), א"ר יוחנן, גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש.

ולפי"ז הטעם דמועיל תשובה על עבירה משום דאמרינן דעשה דתשובה דוחה הל"ת דעבירה, וכ"ז תינח בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), וליכא רק חד ל"ת שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בחטא דע"ז דגם המחשבה הוה עבירה כדאיתא בגמ' (סו), וא"כ הוי עבירה כפולה במחשבה ובמעשה, דקודם העבירה בפועל יש מחשבה, לזה אין בכח התשובה לדחות שני העבירות, כנודע שיטת הכריתות דאין עשה דוחה שני לאוין עכ"ד.

והפמ"ג בספר שושנת העמקים (כלל ב) כתב, דלכאורה יש להוכיח דעשה דוחה אפילו ב' לאוין, דהרי דינא דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית ילפינן לה כמבואר במסכת יבמות (דף ט"ד), והלא באיסור כלאים עצמו יש שני לאוין לאו דהעלאה ובגד כלאים לא יעלה עליך, ולא דלבישה לא תלבש שעטנו, הרי דעשה דוחה אפילו ב' לאוין עיי"ש.

ובשו"ת מחזה אברהם (תארי"ח סי' י"ב בש"ה) כתב דיש לדחות ראייה זו, עפ"י"מ שהקשה בשו"ת ברית אברהם (תארי"ח סי' ג'), היאך ילפינן מכלאים בציצית דעשה דוחה לא תעשה, הלא כלאים אינו אסור רק בהנאת לבישה כדאיתא במסכת יבמות (דף ט"ד), וכיון דקיי"ל מצוה לאו ליהנות ניתנו, ולשיטת הרשב"א במסכת נדרים (דף ט"ו) אף היכא דאיכא הנאת הגוף בהדי המצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, א"כ בלובש כלאים לשם קיום מצות ציצית לא חשיב הנאה, דהלא הנאת הגוף בטל להמצוה ובכה"ג ליכא איסור כלאים, וכיון שכן היאך מוכח דגם בעלמא אמרינן עשה דוחה ל"ת עכ"ק.

אמנם י"ל, לפי מ"ש בהגהות אמרי ברוך (יור"ד סי' ש"א) לתרץ סתירת פסקי הרמב"ם בהל' כלאים (פ"ט), דבהלכה י"ז כתב, לא יקח אדם ביצה כשהוא חמה בכגד כלאים שהרי הוא נהנה בכלאים מפני החמה או מפני הצינה וכו', מבואר שאיסור כלאים הוא על ידי הנאת גופו וכל שאין נהנה אין בו איסור, ובהלכה י"ח כתב, לא ילבש אדם כלאים ואפילו על גבי עשרה בגדים שאינו מהנהו כלום ואפילו לגנוב את המכס ואם לובש כן לוקה עיי"ש, הרי דגם בלא כוונת הנאה נאסר כלאים.

ובשו"ת אבני ציון (ח"ג סי' ע"ה אות א') כתב, דמ"ש החו"ד דבאיסורי הנאה לכו"ע אין מבטלין לכתחלה מה"ת, תליא בפלוגתא אי מצות ליהנות נתנו או לאו ליהנות נתנו, דאיתא במסכת יבמות (דף ק"ג), חלצה בסנדל של עכו"ם ושל משמשי עכו"ם חליצתה כשרה, ופירש"י משום דלאו לשריפה קיימי דאית ליה תקנתא בביטול, ואי משום דאסור בהנאה, חליצה לאו הנאה הוא דמצות לאו ליהנות ניתנו עיי"ש, ולכאורה קשה הא אית לה הנאה דמותרת עיי"ז לינשא, ותי' הרשב"א והרמב"ן שם דכיון דגם מקודם היתה יכולה לינשא ורק האיסור היה מעכב עליה, נמצא שכל הנאתה הוא רק מה שיכולה עכשיו להינשא מבלי שתעבור על איסור, וזה חשוב ג"כ רק כהנאת מצוה דל"ה הנאה דמללה"נ עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דה"ה במבטל איסור, לא חשיב נהנה במה שיכול לאכול ע"י הביטול, כיון דגם לפני הביטול היה יכול לאכול, ורק דאז היה עובר על איסור, ועכשיו ע"י הביטול יכול לאכול בהיתר, ונמצא שכל מה שהרויח ע"י הביטול הוא רק שיכול לאכול בהיתר, וזה חשיב רק כהנאת מצוה דמללה"נ, וא"כ אין הכרח לומר דבאיסורי הנאה לכו"ע אין מבטלין, כיון די"ל דזה לא חשוב הנאה, משא"כ למ"ד מצות ליהנות ניתנו והנאת מצוה חשיבא הנאה, א"כ ודאי דמה שיכול לאכול ע"י ביטול חשיב כנהנה מהאיסור, ולכן ודאי דלכו"ע אין מבטלין איסורי הנאה מה"ת עכ"ד האבני ציון עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דיוסף והשבטים פליגי אי מצות ליהנות ניתנו או לאו ליהנות ניתנו, דיוסף ס"ל מצות ליהנות ניתנו, ולפי"ז אסור לבטל איסורי הנאה מה"ת, דהלא נהנה במה שמבטלו ונתרבה ההיתר, ולכן הוציא דבה עליהם שאוכלים אבר מן החי, והשבטים ס"ל מצות לאו ליהנות ניתנו, ולפי"ז באיסורי הנאה נמי אמרינן דמותר לבטל לכתחלה, ולכן אכלו אבר מן החי ע"י ביטול ברוב.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ז) שלשה דברים עשה משה מדעתו וכו', שבר את הלוחות, מאי דרש, אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה וישראל מומרים על אחת כמה וכמה, ומגלן דהסכים הקב"ה על ידו, שנאמר אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששיברת עיי"ש.

וכתבו התוס' (סו) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה, אדרבה יש לו ללמדם ולהחזירם בתשובה עיי"ש, אך משה רבינו דדריש ק"ו הנ"ל משום דס"ל דלא שייך להחזירם בתשובה, דכבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז.

דלא הוי הנאה, וליכא רק לאו אחד, משא"כ למ"ד דמצות ליהנות ניתנו, נמצא דגם בלבישת ציצית איכא הנאה וקעבר גם על הלאו דלא יעלה עליך, ושוב מוכח מכלאים בציצית דעשה דוחה אף ב' לאוין, לאו דלא תלבש והלאו דלא יעלה עליך.

ובזה יבואר המדרש, ויאכילך את המן והטעם דהמן היה עדות לישראל לסתור טענת האומות אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כש"כ, ולפי"ז ע"כ דהרכוש גדול היתה בשביל קושי השעבוד, ולא בא על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם השבטים דמצות לאו ליהנות ניתנו, ולא אמרינן עשה דוחה ל"ת רק בחד לאו, ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ומעתה לא הו"מ מרע"ה להחזירן בתשובה, ושפיר דרש ק"ו מפסח, ומעתה אין לחשוב למרע"ה פגם על מה ששבר הלוחות, ומה דכתיב ואתה תצוה לא קאי על מרע"ה שהוצרך כפרה, רק אתיא ללמד על מצות הדלקת הנרות ע"י נשים וכמש"כ הבעל הטורים, ולכן מכאן שנשים מדליקות נרות בשבת ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

וכתב הברוך טעם דיש לחלק בזה, דלאו דלא יעלה עליך אינו אלא בהנאה, דע"ז דרשו חז"ל במסכת יבמות (שם) דבעינן העלאה דומיא דלבישה דאית ביה הנאה, אבל לגבי איסור לבישה ממש אסור אף בלבישה בלא שום הנאה דסוף כל סוף לבוש הוא בבגד כלאים, [עיי"ש שציינן בזה לדברי הגר"א בשנות אליהו במסכת כלאים (פ"ב)].

ולכן לענין חימום ידיו בבגד כיון שאינו לובשם רק מעלה על ידיו אין בכך לאו דלבישה רק לאו דהעלאה דלא נאסר אלא מחמת הנאה, משא"כ לגבי לובש בגדיו מפני המכס או על גבי עשרה בגדים, בכה"ג אסור בכל ענין עיי"ש.

ולפי"ז מיושב קושית הברית אברהם, דשפיר צריכין לומר דכלאים בציצית מותר מחמת עשה דוחה לא תעשה, דהרי גבי לאו דלא ילבש כלאים לא בעי הנאה, ולא שייך להתירו מחמת מצות לאו ליהנות ניתנו, ומעתה לא מוכח מכלאים בציצית רק עשה דוחה לאו אחד דהוא לאו דלבישה, משא"כ לאו דהעלאה דאינה אסורה רק כשנהנה לא בעי דחיה, דהא בלא"ה מותר משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ולא בעינן לדחות רק הל"ת דלבישה שזה אסור גם בלא הנאה עכ"ד.

אמנם כ"ז נכון רק אי ס"ל מצוה לאו ליהנות ניתנו, דלפי"ז י"ל דליכא איסור לא יעלה עליך בלבישת ציצית כיון